

דגשים ללמידה – מלכים א' פרקים יא-יב

// מזכיר כי בטרם קריאת הדף יש לקרוא את "איך להשתמש נכון בדגשים ללמידה לפרק" //

רקע:

פרקים יא ויב הם הפרקים בהם מתרחש פילוג הממלכה. פרק יא מתאר את סוף ימיו של שלמה, את החטאים המיוחסים לסוף ימיו, ומספר "שטנים" – גורמים אשר הקשו על שלמה בימי מלכותו. העורך של ספר מלכים מנסה להציג שטנים אלה ככאלה שעלו על הבמה בסוף ימיו של שלמה כעונש על מעשיו, אולם ניסיון זה מכיל בתוכו "חיספוסים" דרכם אנו נחשפים לסיבה נוספת לפילוג – סיבה ארצית – פוליטית. בסוף הפרק פוגש נביא בשם אחיה השילוני את ירבעם, המלך העתידי של ישראל לאחר הפילוג, וחווה לו כי יעלה לשלטון על ישראל לאחר פילוג הממלכה.

פרק יב מכיל בתוכו את הפילוג בפועל. רחבעם, בנו של שלמה, מגיע לשומרון על-מנת להמליך עצמו שם למלך על כל הממלכה (המאוחדת עדיין), ושם זוכה בקבלת פנים תוססת מהעם. העם דורש ממנו להוריד את נטל המס הכבד שהטיל עליהם שלמה, ובתמורה מתחייב לעבוד אותו בנאמנות. רחבעם בתגובה הולך להתייעץ עם זקני הממלכה, אך גם עם ה"ילדים אשר גדלו עמו" – פונקציונרים שונים בשלטון החדש של שלמה. בעוד הזקנים ממליצים לרחבעם להוריד את נטל המס ולהשיג את נאמנות העם, ממליצים הזקנים דווקא להכביד את נטל המס כדי לממש את מלכותו באופן ברור.

בנקודה הזו כורך העורך המקראי את הסיבה האלהית לפילוג עם הסיבה הארצית לפילוג: "וְלֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם כִּי־הִיָּתְּהָ סִבָּה מֵעַם יְהוָה לְמַעַן הָקִים אֶת־דְּבָרֹוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד אַחִיהַּ הַשִּׁילֹנִי אֶל־יֶרְבֶּעֶם בֶּן־נִבְטִי" – המחבר מסביר כי ה' גרם לרחבעם לעשות את השגיאה הפוליטית – אי הורדת נטל המס. ה' מימש בכך את העונש שהטיל על עונשו (=סיבה אלהית לפילוג), אך עשה זאת באמצעות גורמים ארציים לחלוטין – טעות פוליטית של רחבעם. לתופעה זו, בה אירוע בודד, במקרה זה הפילוג, מוסבר בשתי סיבות שונות, אלהית וארצית, אנו קוראים סיבתיות כפולה.

בתגובה לאי-הורדת נטל המס העם בשבטי הצפון מתחיל למרוד, ממליך עליו את ירבעם בן-נבט, וגורם לרחבעם לברוח ליהודה. רחבעם ביהודה נערך למלחמה בשבטי הצפון, אולם מלחמה זו נמנעת בידי שמעיה איש-האלהים, שמסביר לאנשי-יהודה כי אל להם לצאת למלחמה בשבטי הצפון כי הפילוג הוא רצון ה'.

לאחר מניעת המלחמה ירבעם (=מלך ישראל, הממלכה הצפונית) עורך צעדים שונים לביסוס מלכותו, הצעדים הללו מוצגים על-ידי בעל ספר מלכים כחטא.

סיבות "ארציות" לפילוג

בבואנו לקרוא את פרקים יא ויב אנחנו צריכים לזכור כי הפילוג "יושב" בתוך "ריאל-פוליטיק" סביר והגיוני. הסיבות הללו "מתפוצצות" בפניו של רחבעם, אך הן לא היו נסתרות לפני-כן. נעמוד על כמה מהן:

שבטי הצפון משלמים מס כבד, בעוד שבט יהודה פטור ממס:

במלכים א' פרק ד' אנו רואים רשימה של נציבי המס הממונים על האזורים השונים. הרשימה מונה אזור אחר אזור, ומציינת מי היה פקיד המס האחראי לגבות בו מס. בקריאה מדוקדקת אנו רואים כי שטחו של שבט אחד לא נכלל ברשימה – שבט יהודה. שבטו של שלמה, דווקא הוא, פטור ממס. צריך לזכור כי בפרק יב, הורדת נטל המס על שבטי הצפון היתה הדרישה המרכזית של שבטי הצפון: "אָבִיךָ הַקָּשָׁה אֶת־עֲלֵנוּ וְאֶתָּה עֲתָה הִקַּל מִעֲבֹדְתְּ אֲבִיךָ הַקָּשָׁה וּמַעֲלֹו הַכֶּבֶד אֲשֶׁר־נָתַן עָלֵינוּ וְנַעֲבֹדָךְ" (מל"א יב 4).

המס הנגבה מושקע כמעט רק בירושלים:

במל"א ו' ו-ז מצוינים פרויקטים גדולים של בניה – בית המקדש, בית המלך, ועוד. כולם בירושלים בלבד – בשטחו של שבט יהודה. בראיית אנשי הצפון מדובר בענין בעייתי: הם עיקר הנושאים בנטל המס, אולם המס (כולל בעובדים) מושקע דווקא בירושלים.

רפורמה פולחנית שמקפחת את תושבי שבטי הצפון:

עד ימי שלמה, שבטי הצפון קיימו את פולחנם הדתי לה' בשטחם. אנו רואים בשמ"א א' 3 כדוגמא: "וְעָלָה הָאִישׁ הָאֵשׁ הַהוּא מִעִירוֹ מִיָּמִים | יְמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וּלְזָבַח לַיהוָה צִבְאוֹת בְּשֵׁלָה וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עָלִי חֲפָנִי וַפְנֹחָס כְּהֲנָנִים לַיהוָה". גם בספר יהושע (כד 1) אנשי ישראל מקיימים פולחנם בשכם: "וַיֵּאָסֶף יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׂכֵמָה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְרָאשָׁיו וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו וַיַּתִּיצְבוּ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים". גם בימי דוד, כאשר זה עבר לירושלים וקבע שם את מרכזו, אין כל ציון לכך שמנע מאנשים לקיים את פולחנם הדתי בשטחם. שלמה בימי מלכותו משנה את אופן הפולחן, ומכריז על קיומו של בית אחד לה': "וַיְהִי בַשָּׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זֶה הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה" (מל"א ו' 1-2). שבטי הצפון, שעד-אז קיימו כל אחד את הפולחן בשטחו, נאלצו מנקודה זו "לקרוע עצמם" ולכתת רגליהם לירושלים על-מנת לקיים את פולחנם הדתי. מעבר לסירבול שבכך (אז לא היו מכוניות ואוטובוסים...), ריכוז הפולחן בירושלים, תחת עינו הפקוחה של המלך, משרתת אותו גם בהיבט הפוליטי.

שינוי מהיר מאוד במערכות השלטון:

צריך לזכור כי עד ימי שלמה צורת השלטון בארץ היתה באמצעות שבטים ובהם זקנים אשר מנהלים את ענייני השבט, וגם גוברים מתוכו מס אם זה נדרש. זקני-העם היו מסורת שלטונית רבת שנים. שלמה משנה את שיטת השלטון מהר ומהיסוד: תחת זקני העם הוא ממנה פונקציונרים שתפקידם לנהל את ענייני הממלכה בחלוקה מקצועית ובחלוקה לתאי שטח.

במל"א פרק ד' אנו רואים רשימה של שרים: "וְאֵלֶּה הַשָּׂרִים אֲשֶׁר־לֹו עֲזַרְיָהוּ בֶן־צִדְקִי הַכֹּהֵן: גִּיאִלְחָדָר וְאַחִיהָ בְנֵי שִׁישָׁא סֹפְרִים {ס} יְהוֹשָׁפָט בֶּן־אַחִילֹוד הַמִּזְכִּיר: ד וּבְנִיָּהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע עַל־הַצָּבָא {ס} וְצִדְקִי וְאַבְיָתָר כְּהֲנָנִים: ה וְעֲזַרְיָהוּ בֶן־נָתָן עַל־הַנֶּצֱבִים {ס} וְזִכְרִי בֶן־נָתָן כֹּהֵן רֶעֶה הַמֶּלֶךְ: ו וְאַחִישָׁר עַל־הַבַּיִת {ס} וְאַדְנִיָּהוּ בֶן־עֲבֶדָא עַל־הַמָּס: ז וְלִשְׁלֹמֹה שְׁנֵים־עָשָׂר נֶצֱבִים עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְכָל־כָּלְוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּיתוֹ חֹדֶשׁ בַּשָּׁנָה יְהִיָּה עַל־אֶחָד (הָאֶחָד) לְכָל־כָּל" ומיד לאחריה רשימה של ניצבים, גובי מס, הממונים על אזורים שונים. מהרשימה ניכר

כי החלוקה היתה אזורית ולא שבטית. מדובר אמנם בשינוי שאיננו רע, אולם ככל שינוי שלטוני, בפרט אם הוא מהיר ומשמעותי, גם כתוצאה משינויים אלה יש מי שנפגע.

הרגשת הדרה מהשלטון:

לשבטי הצפון יש בעיה: יש להם תודעה של שליטים. על גדעון מצויין "וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדֹנָי בְּמָה אוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל הַנֶּה אֵלֶיךָ הַדָּל בְּמִנְשָׁה וְאִנְכִי הַצָּעִיר בְּבֵית אָבִי" (שופטים ו 15), על דבורה צוין: "וַיְדַבֵּר אֵלֶיהָ נְבִיאָהּ אִשָּׁה לַפִּידֹת הָיָא שְׁפָטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא: ה' וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמָר דְּבוּרָה בִּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּתַר אֶפְרַיִם וַיַּעֲלֶה אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפָּט" (שופטים ה 4-5), וגם ברק באותו הפרק מנפתלי. הרשימה עוד ארוכה - מרבית השופטים היו משבטי הצפון. "פתאום" מגיע אליהם שלמה, ומדיר אותם מרשויות השלטון. אנשי הצפון אף מציינים זאת בפרק יב: "מִה־לָּנוּ חֶלֶק בְּדָוִד וְלֹא־נִחַלָה בְּבֶן־יִשִׁי" (מל"א יב 16). הם מזכירים כי הם לא חשים חלק מהשלטון החדש. פשוט זה "התפוצץ" רק בימי מלכותו של רחבעם.

מל"א יא פסוקים 1-9 – חטאי שלמה

המספר המקראי מתחיל את הסיפור על הפילוג בתיאור חטאי שלמה. המחבר משתמש בכלים רבים על מנת להדגיש את חומרת חטאיו של שלמה:

א. מסופר ששלמה נשא נשים נוכריות רבות בניגוד לצו האלהי שאוסר על נישואין עם נשים נוכריות (שמות לד 16, דברים ז 2-4), ובניגוד לחוק המלך האוסר על המלך להרבות לו נשים (דברים יז 17). המספר מדגיש את חומרת הדברים באמצעות פירוט רב על נשותיו הנכריות של שלמה, ומדגיש כי הוא רואה בכך חטא: "מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר־יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא־תִבְאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא־יָבֹאוּ בָכֶם אַךְ יָטוּ אֶת־לִבְבָכֶם אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם בָּתֵּם דִּבְק שְׁלֵמָה לְאַהֲבָה" (פס' 12).

ב. משתמש בביטוי-מנחה "נטה לבבו" (פס' 2, 3, 4, 9) כדי להדגיש שלבבו של שלמה לא היה שלם עם ה' ונטה לעבודה זרה.

ג. שלמה מוצג ככפוי טובה – המחבר בפסוק 9 מדגיש כי ה' נגלה אליו פעמיים, ועל-אף זאת שלמה נטה אחר אלהים אחרים.

ד. לשון הגזמה – שימו לב למספרים. ברור שחלקם נובעים מהנישואין הדיפלומטיים שערך שלמה, אבל עדיין מדובר בלשון הגזמה.

ה. השוואה – המחבר מנגיד את שלמה לדוד אביו בכדי להעצים את חטאו: "וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כְּלָבָב דָּוִד אָבִיו" (פס' 4).

תזמון החטאים

נשיאת הנשים הנוכריות מתוארת לאורך כל תקופת מלכות שלמה. גם מצוין כי בנה להן במות לאלוהיהן כבר בימי מלכותו, אולם עשה זאת לא בירושלים אלא "בְּהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלָּם". אך הדבר שהכי חשוב לשים לב אליו הוא תזמון החטא החמור ביותר, הטית לבבו אחרי אלהים אחרים, שלגביו מצוין "וַיִּהְיֶה לְעֵת זִקְנָתוֹ שְׁלֵמָה נָשִׂיוֹ הָטוּ אֶת־לִבָּבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־הָיָה

לְכָבוֹ שְׁלֹם עִם־יְהוָה אֱלֹהֵיוֹ" (פס' 4). כלומר – החטא הזה מיוחס לסוף ימיו בלבד. הבנת הנקודה הזו חיונית לקריאת הפרק כולו, היא תיצור לנו חיספוס שיחייב הסבר.

מל"א יא 9-13 - הצגת העונש לשלמה

בפסוקים אלה ה' מבשר לשלמה את העונש הצפוי לו. העונש משקף את גישת גמול-הדורות. שלמה בעצמו לא יענש על מעשיו, בזכות דוד אביו, אלא בנו יענש על מעשיו. העונש הוא קריעת הממלכה בימי בנו של שלמה רחבעם. ה' בעונש מזכיר כי שבט אחד ישאר בידי שושלת דוד, למען קיום ההבטחה לדוד, הבטחת המשכיות השושלת.

השטנים לשלמה

האויבים שהקים ה' לשלמה הם לפי המחבר תחילת מימוש העונש לשלמה. האויבים הללו, המכונים "שטנים" מחלישים את ממלכתו של שלמה, מבית ומחוץ. כל שטן מתואר גם בימי מימוש שטניותו, וגם מוצגים בכמעין פלאש-בק קורות חייו. חשוב לשים לב בקריאה על השטנים לתיאורי הזמן בהם השטנים "עולים על הבמה". תיאורי הזמן האלה הם אלה היוצרים את החיספוס בפרק, וגורמים לנו לחפש את הסיבות הארציות לפילוג.

<u>השטן</u>	<u>תיאור זמן</u>	<u>מראה מקום</u>
הדד האדומי	"וַיָּהֲרֹד שָׁמַע בְּמִצְרַיִם כִּי־שָׁכַב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו" (=כבר בתחילת ימי מלכותו של שלמה, לאחר שמת אביו דוד)	פס' 14-22
רזון בן אלידע הארמי	"וַיְהִי שָׁטָן לִישְׂרָאֵל כָּל־יְמֵי שְׁלֹמֹה" (=כל ימיו של שלמה הוא היה שטן לו)	פס' 23-25
ירבעם בן נבט	"וַיָּזֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר־הָרִים יָד בְּמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּנָה אֶת־הַמְּלֹא סָנָר אֶת־פָּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו" (=כאשר שלמה עוד היה בשיא מלכותו ועסק בעבודות בניה נרחבות בירושלים – במילוא ובחומות העיר).	פס' 26-28

החיספוס שתיאורי הזמן יוצרים נובע מקדימותם לכאורה של העונשים לשלמה לחטאיו. קל יותר להסביר שטנים אלה כמציאות אמיתית שהמחבר שאף להציגה כעונש לשלמה. יתר על-כן, מרידתו של ירבעם מתרחשת בתזמון פוליטי סביר לחלוטין: כאשר שלמה דורש עובדים נוספים לשני מפעלי בניה גדולים בירושלים.

מיהו ירבעם בן נבט

שימו לב מיהו ירבעם: "וַיִּרְבְּעֵם בֶּן־נִבְט אֶפְרָתִי מִן־הַצִּרְדָּה וְשֵׁם אִמּוֹ צְרוּעָה אִשָּׁה אֶלְמָנָה עָבְדָה לְשֹׁלֹמֹה וַיָּרֶם יָד בְּמֶלֶךְ כִּזְזָה הַדְּבָר אֲשֶׁר־הָרִים יָד בְּמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּנָה אֶת־הַמְּלֹא סָנָר אֶת־פָּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו כַּח וְהָאִישׁ יִרְבְּעֵם גִּבּוֹר חָיִל וַיֵּרָא שְׁלֹמֹה אֶת־הַנָּעַר כִּי־עָשָׂה מְלָאכָה הוּא

וַיִּפְקֹד אֱלֹהֵי לְכָל-סֶבֶל בֵּית יוֹסֵף" (פס' 27-28). הוא קודם כל בן שבט אפרים, שבט שתמיד תפס עצמו כחשוב, ובאמת היה כזה בתקופת כיבושי יהושע ובתקופת השופטים, אולם איבד את מעמדו בתקופת דוד לטובת שבט יהודה. יותר מזה – בתקופת השופטים ובתקופת שמואל היה מקדש לה' בשילה, מקדש שירד מחשיבותו עם עליית המרכז הפולחני בירושלים. עוד מספרים על ירבעם כי הוא עבד לשלמה, עבד הממונה על סבל בית-יוסף, כלומר הוא פקיד בכיר הממונה על גביית מס וגיוס של אנשים מבית יוסף (מנשה ואפרים) לעבודות המלך. בנוסף לזה, הוא גם "גיבור חיל" – או איש אמיץ מאוד או בעל אחוזה נכבד (הביטוי מופיע בשני הפירושים במקומות שונים בתנ"ך, וכאן שניהם מתאימים).

לבסוף מספרים לנו כי הוא מרד במלך, "הרים יד במלך". הוא עשה זאת בתזמון מאוד מסוים – כאשר שלמה הברזי במפעלי הבניה בירושלים, ויש לשער כי רצה לשם כך עוד ועוד עובדים מהשבטים השונים.

מל"א יא 29-39 - נבואת אחיה השילוני

שילוב נבואת אחיה השילוני בתוך סיפור המרד תואם את העיקרון הבסיסי של עורך ספר מלכים, הרואה במאורעות היסטוריים התגשמות של רצון האל, ודברי האל מתגשמים כפי שדיבר ביד עבדיו הנביאים.

אחיה השילוני עורך מעשה סמלי, פעולה מוחשית-פיזית, קריעת השמלה, שמטרתה להמחיש רעיון מופשט. שימו לב לכך שאתם מבינים בקריאתכם את כל מרכיבי המשל והנמשל בפעולתו של אחיה. באותה הנבואה מנבא אחיה לירבעם כי הוא יהפוך למלך על עשרה שבטים, בעוד שבט אחד, יהודה, ישאר בידי שושלת בית דוד. שימו לב גם לכך שאחיה מציין תנאים בהם תשמר שושלתו של ירבעם, ובראשם קיום רצונו של ה'. כלומר ירבעם נדרש לעמוד בציפיות מסוימות על-מנת שהממלכה תשאר בידיו.

לאחר הנבואה, לקראת סוף הפרק (ויש לשער שאחרי ניסיון המרד) מציין הכותב כי "וַיִּבְקֹשׁ שְׁלֹמֹה לְהָמִית אֶת-יִרְבֵּעֶם וַיִּגָּם יִרְבֵּעֶם וַיִּבְרַח מִצָּרִים אֶל-שִׁשְׁק מֶלֶךְ-מִצְרַיִם וַיְהִי בְּמִצְרַיִם עַד-מוֹת שְׁלֹמֹה". ירבעם בורח למצרים, אולם הוא עוד ישוב כשהשטח יהיה בשל לכך.

מל"א יב 1-5 – רחבעם מנסה להמליך עצמו למלך על כל ישראל

לאחר מות שלמה (בסוף פרק יא) רחבעם בנו עולה לשכם ושם מנסה להמליך עצמו למלך על כל ישראל. מציינים לנו כבר בתחילת הפרק כי "וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יִרְבֵּעֶם בֶּן-נֹכְחַ וְהוּא עֹדְנֵנוּ בְּמִצְרַיִם אֲשֶׁר בָּרַח מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיָּשָׁב יִרְבֵּעֶם בְּמִצְרַיִם: ג וַיִּשְׁלַחוּ וַיִּקְרְאוּ-לוֹ וַיָּבֹאוּ (וַיָּבֹאוּ) יִרְבֵּעֶם וְכָל-קַתֵּל יִשְׂרָאֵל וַיַּדְבֵּרוּ אֶל-רַחֲבֵעֶם", כלומר – שעת הכושר הגיע וירבעם שב ממצרים בכדי לנצל את החולשה הנוצרת בשל חילופי השליטים. עם-זאת, ירבעם לא מוצג כמישהו הרוצה להשתלט על הממלכה, אלא עומד יחד עם שבטי הצפון ומעלה דרישה קונקרטית לרחבעם: "אֲבִיךָ הִקְשָׁה אֶת-עַלְגָנוּ וְאִתָּה עָתָה הִקְלָ מַעֲבֹלֶת אֲבִיךָ הִקְשָׁה וּמַעַלְוֹ הִכְבֵּד אֲשֶׁר-נָתַן עָלֵינוּ וְנַעֲבֹדָה". דרישה זו מאוד פשוטה – דרישה להקלת העול. יתר על-כן, מציינים אנשי הצפון כי אם דרישתם זו תענה הם יהיו נתינים נאמנים.

רחבעם לא מחליט מיד, הוא מבקש מהעם המוחה "לכו-עַד שְׁלֹשָׁה יָמִים וְשׁוּבוּ אֵלַי" (פס' 5) והעם אכן נותן לו זמן לחשוב.

מל"א יב 6-11 – רחבעם מתייעץ

בזמן המחשבה הולך רחבעם להתייעץ עם שתי קבוצות של יועצים: הזקנים והילדים. שימו לב היטב מה הוא מספר ליועציו, איזה נתונים מוסיף ומה הוא משמיט. רחבעם "מפספס" את זה ששבטי הצפון מציעים לו את "נַעֲבֹדָה". שימו לב מה מציעה לו כל אחת מהקבוצות – הזקנים והילדים. שימו לב גם למשהו מעניין: רחבעם בן טוב – הילדים אומרים לו להשתמש בסלנג מסוים: "קָטַנְי עָבָה מִמֶּתְנִי אָבִי", אך הוא בדבריו מאוחר יותר אל העם משמיט ביטוי סלנג זה, ביטוי שקצת מציג את אביו באור קטן...

מל"א יב 12-17 – רחבעם מחזיר תשובה לעם

רחבעם בוחר בעצת הילדים ובתום שלשת הימים משיב לשבטי הצפון: "אָבִי הַכְּבִיד אֶת־עַלְכֶּם וְאֲנִי אֶסִּיף עַל־עַלְכֶּם אָבִי יִסֶּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֲנִי אִיִּסֶּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים". לרחבעם אין כל כוונה להענות לבקשת העם. להיפך. שבטי הצפון מגיבים בזעם: "וַיִּשְׁכְּבוּ הָעָם אֶת־הַמֶּלֶךְ | דָּבָר | לֵאמֹר מִה־לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא־נִחַלָה בְּכֶן־יִשִּׁי לְאַהֲלֵיךָ יִשְׂרָאֵל עָתָה רְאֵה בֵיתְךָ דָּוִד". בפני רחבעם "מתפוצץ" זעם מצטבר של שבטי הצפון, זעם שהם מעידים שלא החל בימיו אלא הוא ותיק יותר. זעם של שבטים שטוענים שהם פשוט "לא מרגישים חלק", שהם מקופחים.

מל"א יב 15 – העורך כורך את שתי הסיבות לפילוג יחדיו

לתופעה בפסוק זה אנו קוראים "סיבתיות כפולה" (עיינו ב"ארגז הכלים" והיזכרו מה זה). "וְלֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם כִּי־הִיתָה סִבָּה מֵעַם יְהוָה לְמַעַן הָקִים אֶת־דָּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד אַחֲיָה הַשִּׁילֹנִי אֶל־יִרְבֶּעֶם בֶּן־נִבְטִי" – המחבר כותב כאן כי רחבעם עשה טעות פוליטית פשוטה, הליכה נגד רצון העם, בשל כך שה' גרם לו לטעות כדי לממש את תכניתו הגדולה – הפילוג כעונש על חטאי שלמה. המחבר כורך כאן סיבה ארצית – הטעות הפוליטית של רחבעם עם סיבה אלהית – ה' רצה לממש את הפילוג כעונש לשלמה. מדובר בסיבתיות כפולה ברורה: לה' יש תכנית ברורה, גדולה, והוא משתמש ב"שחקנים ארציים" כדי לממש אותה.

מל"א יא 18-19 – שבטי הצפון מורדים

שבטי הצפון מכריזים על מרד: אדורם אשר על המס נשלח אליהם, והציבור רוגם אותו למוות. רחבעם מבין את הרמז ונמלט לירושלים.

מל"א יא 20-24 – על סף מלחמת אחים ומניעתה

לאחר שבורח משומרון, מספרים על רחבעם כי "ויבאו (וַיָּבֹאוּ) רַחֲבִעַם יְרוּשָׁלַם וַיִּקְהֵלוּ אֶת־כָּל־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־שֹׁבְטֵי בְנֵימִן מֵאֵה וּשְׁמֹנִים אֶלֶף בָּחִיר עֹשֶׂה מִלְחָמָה לְהִלָּחֵם עִם־בֵּית

יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב אֶת־הַמְּלוּכָה לְרַחֲבֵעַם בֶּן־שִׁלְמֹה" – רחבעם מגייס את יהודה ובנימין ונערך לצאת למלחמה בבית-ישראל על-מנת להשיב את מלכותו על כלל הממלכה המאוחדת. בנקודה הנפיצה הזו שמעיה איש האלהים מעביר מסר ברור: "כֹּה אָמַר יְהוָה לֹא־תֵעָלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּן עִם־אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאֵתִי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיָּשׁוּבוּ לָלֶכֶת כַּדָּבָר יְהוָה". הוא אומר לאנשי יהודה כי ה' אמר להמנע מהמלחמה. הוא מבליע בדבריו שני נימוקים להימנעות ממלחמה: (1) שה' אומר מפורשות כי בגללו נהיה הפילוג וזה רצונו (= "כי מאתי נהיה הדבר הזה"), ו(2) נימוק נוסף המובלע בכינויים של בני ישראל: "אחיהם" – שאיפה להימנע ממלחמת אחים.

מל"א יב 25-33 – חטאי ירבעם כחלק מביסוס שלטונו על ממלכת ישראל

לאחר פילוג הממלכה המאוחדת, לירבעם מלך ישראל (=הממלכה הצפונית) יש בעיה: הוא חושש שבהעדר מסורת-פולחנית צפונית, העם, בכדי לעבוד את ה', ילך לירושלים הנמצאת בממלכת יהודה, ושם יודח בידי רחבעם למרוד בו. ירבעם אכן חושש ונותן ביטוי לחששו זה: "וַיֹּאמֶר יִרְבֵּעַם בְּלִבּוֹ עֲתָה הָשׁוּב הַמְּלָכָה לְבֵית דָּוִד: כֹּזֵאם־יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זִבְחִים בְּבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלַם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲנִיָּהֶם אֶל־רַחֲבֵעַם מֶלֶךְ יְהוּדָה וְהִרְגִנִּי וְשָׁבוּ אֶל־רַחֲבֵעַם מֶלֶךְ־יְהוּדָה". החשש של ירבעם ברור ואולי אף מוצדק. שימו לב, כי מחששו של ירבעם אנחנו יכולים ללמוד נתון מענין על הרפורמה הפולחנית שערך שלמה: אם לירבעם יש סיבה לחשוש, כנראה שהמסורת שיצר שלמה לפיה המקדש היחיד לה' הוא בירושלים כבר היתה מושרשת בעם.

ירבעם לא מתמהמה ומתחיל בשורה של צעדים לכינונה של מסורת תרבותית-לאומית בממלכתו הצפונית החדשה. הצעדים השונים שערך מוצגים בפסוקים 28-33. שימו לב לכך שלבד מתיאור המעשים, המחבר גם מציין את דעתו על המעשים: "וַיִּהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה לְחַטָּאת" (30) וכן "בְּהִמְשָׁחָה עֶשֶׂר יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר־בָּרָא מִלְכָּד (מִלְכָּד)" (33). כלומר המחבר מדגיש פעם אחת כי המעשים הללו חטא, ומדגיש עוד יותר שהם חטא בכך שאומר שהם, ובפרט החג החדש שכוון, הם בדויים מליבו של ירבעם (=מומצאים), ואינם צו אלהי. צריך לזכור במקביל כי המחבר הוא יהודאי ומחזיק בתפיסה לפיה שבט יהודה תמיד טוב ואילו שבטי הצפון תמיד חוטאים, והדבר משפיע מן הסתם על תיאורו את האירועים.

סיכום

בשני הפרקים הללו מתרחש אחד האירועים המשמעותיים בספר מלכים: פילוג הממלכה המאוחדת לממלכת ישראל ולממלכת יהודה. לפילוג זה סיבה אלהית שהמחבר מדגיש חזור והדגש: חטאי שלמה, אולם בצידה גם סיבה ארצית לחלוטין: רצף של טעויות פוליטיות של שלמה בסוף ימיו ושל רחבעם, שהביאו את שבטי הצפון למרוד ברחבעם ולפלא את הממלכה. טעויות שנשענו על שנים של הרגשת אי-שיוכות ונשיאה בנטל שאיננו הוגן בראייתם.